

Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007, 254 s.

Arzu AL*
Yazmyrat CHARYYEV**

Kitabın yazarı olan Prof. Dr. Hasan Korkut, 1967 yılında Erzurum'da doğmuştur. Lisans öğrenimini 1991 yılında Boğaziçi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi-Tarih bölümünde tamamlayıp, yüksek lisans öğrenimini de Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda, "İngilizlerin Mısır'ı İşgali (1882) isimli teziyle 1996 yılında tamamlamıştır. Aynı üniversitede "Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa (1719-1807)" isimli tez çalışması ile de doktorasını bitirmiştir. 1993-2001 yılları arasında Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim görevlisi, 2004-2013 yılları arasında Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Yrd. Doç. Dr. unvanı, 2008-2017 yılları arasında International University of Sarajevo Faculty of Business and Administration International Relations Yrd. Doç. Dr. ve Doç. Dr. unvanı, 2018-2020 yılları arasında da Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Doç. Dr. unvanı ile görev yapmıştır. 2020 yılından itibaren de Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Prof. Dr. unvanı ile görev yapmakla birlikte; aynı zamanda Marmara Üniversitesi Rektör Yardımcısı unvanı ile de görevine devam etmektedir.

Eleştirilmek üzere tercih edilen "Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa" isimli bu kitap 2007 yılında, İstanbul'da, Gökkuşbu Yayınları tarafından, yazım dili Türkçe olacak şekilde 254 sayfa olarak basılmıştır. Bakıldığında temelde Osmanlı sefirlerinin Avrupa'yı nasıl algıladıklarını ve Avrupadaki hızlı değişim ve modernleşme sürecinde nelere dikkat ettiklerini incelemekte olup; araştırmalar, sefaretnameler yoluyla aktarılan bilgilerin Osmanlı Devleti'ndeki reform teşebbüslerine katkıda bulunduğunu belirtiyor olması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte çalışmada sosyal ve kültürel hayattaki farklılıklar ile kurumsal ve teknolojik gelişmeler,

* Doç. Dr. Marmara University, arzu.al@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3287-3661

** Marmara Üniversitesi, ytcharyyev@gmail.com, ORCID: 0009-0007-8299-9530

How to cite this article/Atıf için: Al, A. ve Charyyev, Y. (2024). Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa (Kitap İncelemesi). *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 12(2), 347-352. DOI: 10.14782/marmarasbd.1483983

sefirlerin dikkatini çeken iki ana konu olarak öne çıkmaktadır. Bakıldığında bu çalışma, Avrupa ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin tarihi açısından önemini taşımakla birlikte Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme sürecine de ışık tutmaktadır.

İlgili çalışma; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakışının değişmesinde önemli bir rol oynayan sefaretnamelerin Avrupa ülkeleri hakkındaki gözlemlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada 18. yüzyılda Fransa, Avusturya, Prusya, İngiltere, Lehistan, İspanya ve İsveç'e yapılan seyahatler incelenmiştir. Rusya ve Hollanda çalışmanın kapsamı dışındadır. El yazması birinci el kaynaklar kullanılarak yapılan tasvirler ve analizler, sefaretnameler arasındaki benzerlik ve farklılıkların değerlendirilmesi için karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bakıldığında çalışmanın bir başka amacının da sefirlerin Avrupa'ya bakışındaki süreklilik veya değişkenlikleri tespit etmek ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yönelik algısını anlamaya katkıda bulunmak olduğu söylenebilir. Amacına uygun olarak kaleme alınmış olan kitap, bu alanda literatürü zenginleştirirken dönemin farklı yönlerden yorumlanmasına da fırsat tanımaktadır. Aynı zamanda bu konularla ilgilenen okuyucular için bu alanda akademik çalışmalar yürüten araştırmacılar açısından son derece faydalı bir eser olarak yerini alacaktır.

Kitapta yer alan bölümler şu şekilde sıralanmıştır:

Yazımın giriş bölümünde 18. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkilerin genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bakıldığında bu tarihten önce kendisini daha büyük bir güç olarak gören Osmanlı, 18. yüzyıldan itibaren kendi güç kaybının farkına varmaya başlamış olup; Avrupa'yı yakından tanıma ihtiyacını hissetmiştir. Özellikle askeri anlamdaki bu kaybın bilincinde olan devletin, Avrupa'da ilk çalışmalarının genellikle savunma ve askeri amaçlı gelişmiş olduğu bu bölümde altı çizilen önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Akabinde bu gelişmelerle başlayan ilişkilerin zamanla sosyal ve ekonomi gibi diğer konuları da kapsamış olduğu da belirtilmiştir. İkinci olarak Avrupa ve Osmanlı ilişkileri arasındaki asıl dönüm noktaları, 1699 Karlofça Antlaşması ve 1799 Üçlü Savunma İttifakı olup; kitapta Karlofça Antlaşması ile denizdeki yetkilerin Avrupa devletleri tarafına geçerek, yeni koloniler kurmalarına yol açtığı da ifade edilmiştir. Bununla beraber yine bahsi geçen antlaşmayla Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez yabancı bir devletin tavassutunu kabul etmiş olduğu da dile getirilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Avrupa diplomasisi kurallarına uymaya zorlanmakla beraber, güç dengesi sistemine daha fazla bağımlı hale gelmiştir.

Yabancı ülkeler hakkında bilgi edinme, sefaretlerin temel görevidir. Sefaretnameler içerikleri açısından seyahat günlüğü, hatırat şeklinde olanlar ile siyasi yazılardan oluşanlar olmak üzere türlere ayrılırlar. Bunları içeriğine göre özel, genel ve iki özelliği de taşıyanlar olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Bu sefaretnameler dua ile başlayıp, padişah ve Osmanlı Devleti hakkında övgülerle devam etmekte olup; giriş bölümünün son kısmında ise hangi şehirlerde sefaretnamelerin olduğu belirtilmekte ve bunların oluşumundaki tarihi arka plana kısaca değinilmekte olması, kitaba içeriğini tamamlayıcı bir nitelik kazandırmıştır.

Birinci bölüme gelindiğinde ise, sefirlerin Osmanlı topraklarına yaptıkları seyahatler sırasında oradaki düşünceleri ele alınmış olup; ayrıca, o ülkelere giderken karşılaştıkları uygulamalara, karşılama merasimlerine, sefaretlere gösterilen ilgilere de yer verilmiştir. Bu bölümün ana başlığına “Devlet-i Aliye’den Frengistan’a Seyahat” denilmesinin sebebi; Avrupa’ya giden sefirlerin, yazılarında klasik Osmanlı zihniyetini yansıtan fikirlerinden olduğu düşünülmektedir. Bakıldığında yazarın üslubunda üstün Osmanlı kimliğine karşı, Avrupa kimliğini ikinci plana atma tavrı görülmektedir. Hatta tarafsız tutum sergileyen Fransız sefiri Çelebi Mehmet Efendi’nin, ihtişamlı sarayları ve insan eliyle düzenlenmiş bahçeleri karşısında dünyayı, kafirlerin cenneti olarak ifade etmiş olması bu anlamda önemli bir örnektir.

Sefirlerin gönderildikleri ülkeye gidiş dönüş yolculukları ve bu sırada başlarından geçen acı-tatlı, iyi-kötü olayları sefaretnamelerinde tarih ve yer belirterek yazmaları nedeniyle bu metinleri sadece diplomatik olarak değil aynı zamanda seyahatname veya gezi günlüğü olarak da çalışmanın içeriğinde görmek mümkündür. Kitapta ifade edildiği üzere, Osmanlı sefirleri bir ülkeye seyahat edeceğinde daha önceden belirlenmiş olan şeritten hareket etmeleri gerekmektedir. Yazar bu durumun sebebini; “Daha güvenli olmakla beraber aynı zamanda ticaret ve haberleşme yolu için uygun kabul edilmeleri” şeklinde açıklamaktadır. Avusturya’ya gitmek isteyen bir elçiden örnek veren yazar, bir sefirin İstanbul’dan başlayarak Edirne, Filibe, Sofya, Belgrad, Mohaç Ovası ve Altenburg üzerinden geçerek Viyana’ya ulaşabilecek olduğunu belirtmektedir. Öyle ki yine kitabın satır aralarında belirtildiği üzere, gidilen ülkelerin gayrimüslim olması, sefirlerin seyahatini önemli kılan diğer husustur. Zira bir takım kültür farklılıklarından ve dillerini bilmemelerinden kaynaklanan zorluklar yaşayabiliyorlar olduklarının da altı çizilmektedir.

Çalışmanın devamında eski Osmanlı topraklarına yapılan seyahatlerde bölge milletlerinin, Osmanlı Devleti’ne hoşgörü ile baktıkları bu bölgelere seyahat eden sefirler tarafından aktarılacak şekilde kaleme alınması, tarihi okuma açısından objektif bir yoruma açık bir çalışma gerçekleştirildiğini gözler önüne sermektedir. Nitekim, pek çok kaynaktan da bilindiği üzere Balkan yarımadasında siyasi ve ticari bir bütünlük kazanılmış ve bunun sonucunda iki yüzyıllık Osmanlı Barış Dönemi yaşanmıştır.

Kitapta belirtildiği üzere elçilerin seyahat esnasında karşılaştıkları ilk sorunlardan birisi karantinedir. Avrupa’nın daha önceden büyük salgınları yaşaması sonucu bu gibi hastalıkları engellemek amacıyla, karantina bölgeleri oluşturulmuş olduğu ifade edilen çalışmada, bu bölgelerdeki önlemlerin de oldukça katı bir şekilde uygulandığı belirtilmiştir. Aktarılan bilgilerden bu bölümde en ilginç olanlarından biri, dış ülkelere gelen bir insanın 40 gün süreyle bekletilmesi kuralının karantina kelimesinin anlamı olan 40 sayısından gelmekte olduğudur. Bununla birlikte yine çalışmada belirtildiği üzere Osmanlı sefirleri arasında karantina konusunda farklı yorumlar da olmamış değildir ve bu yorumların çoğunluğu olumsuz bir perspektifte geliştiğinin altı çizilmesi gerekmektedir. Zira Osmanlı Devleti’ne karantina uygulaması ancak 19. yüzyılda gelmiştir.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı ve Avrupa arasındaki diplomatik ilişkiler önemli bir hal almış olup; özellikle Karlofça Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti'nin Avrupadaki diplomatik sistemi benimsemeye istekli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte mevcut çalışma bizlere göstermektedir ki, diplomasinin dili olan karşılama töreni de sefaretnamelerde önemli yer tutmaktadır. Ancak burada yazarın altını çizdiği önemli husus, törenlerin ülkelerin birbirlerini nasıl algıladıklarını gösteren sembolik birer iletişim aracı olduğudur.

Fransız İhtilali'nden önce 1648 Vestfalya Barışı ile başlamış olan “Eski Rejim” siyasi açıdan mutlak monarşi, ekonomik açıdan merkantilizm olarak kabul edilse de tarihçiler tarafından modern çağın başlangıcı olarak görülmektedir. Yazar, Avrupa'nın aydınlanmacı despotlarının, Fransa'yı model alarak iktisadi ve kültürel alanlarda ıslahatlara girişmiş olduklarını oldukça yalın bir üslupla kaleme alırken, sefirlerin gittikleri ülkelerin sosyokültürel hayata ve değerlerine mesafeli yaklaşmış olduklarının, bunun yerine daha çok idari, siyasi, askeri, mali yapıları, bilim, teknoloji ve sağlık gibi kurumlarına odaklanmış olduklarının da ayrıca altını çizmiştir.

Sefirler, Osmanlı Devleti'nin gücünü koruyabilmesi için ordu ve sağlam bir mali yapıya ihtiyaç duyduklarını düşünmeleri nedeniyle sefaretnamelerinde daha çok yönetim, askeri, eğitim, sağlık ve iktisat gibi alanlarda faaliyet gösteren kurumlar hakkında bilgiler aktarmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde bu konular ayrıntıları ile incelenmiştir.

18. yüzyıl Avrupa'sını yönetim açısından değerlendirdiğimizde, Avrupa devletleri için bir geçiş dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Bakıldığında bu yüzyılın ikinci yarısından başlayarak aydınlanma felsefesinin tesiriyle rasyonel devlet ve aydınlanmış despot anlayışları, hükümdarlar tarafından kabul görmeye başlanmıştır. Özellikle Rusya, Avusturya ve Prusya'da bu felsefeler benimsenmiş olup; Avrupa'ya gönderilen sefirlerin yönetim ve siyasi hayat ile ilgili gözlemleri de bunlar nedeniyle farklılık göstermiş olduğu yazar tarafından çeşitli örneklerle açıklanmıştır. Mesela, Ahmet Resmi Efendi'nin, güçler dengesinden bahsederken, Mahmud Raif Efendi'nin ise parlamentoyu anlattığını dile getirmiştir.

Yazarın, Avrupalı yöneticileri ile kendi yöneticilerinin idari, toplumsal, sosyal ve kültürel açıdan farklılıklarını vurguladığı bölümde ise Osmanlı padişahının toplumla olan ilişkilerinde mesafeli davranışını, Avrupa krallarının ikili yakın ilişkileri ile yaptığı kıyastan fark edebilmekteyiz.

Çalışmada, sefirlerin Avrupa'ya gönderilmesinin en önemli sebebi, askeri alandaki yenilikler ve gelişmeleri yakından takip etmeleri olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde silah teknolojisinde meydana gelen gelişmelerle Avrupadaki askeri tekniklerin evrim geçirdiği, bununla birlikte teşkilatlanma ile savaş akademileri, kışlaları ve gemi bakım merkezleri gibi unsurlardan oluşan gelişmiş bir altyapı oluşturulmuş olduğu özetlenerek çalışma detaylandırılmıştır.

Ekonomi alanındaki gözlemlerin, yerini sefaretnamelerde daha çok 18. yüzyılın son çeyreğinde alabilmiş olduğunu belirten yazar, Fransız Devrimi'ne kadar Avrupada daha çok merkantilist ekonomi politüğün hâkim olduğunun da altını çizmiştir. Nüfusun hızlı artışı, üretkenlik, hareketlilik ve deniz aşırı ticaretin gelişmesi ile iktisadi alanda yeni kurumlar ve finansal araçların

ortaya çıkışının vurgulandığı çalışmada; bunların kâğıt para, hisse senedi borsaları, bankalar, krediler, sigorta uygulaması, fabrikalar ve anonim şirketler özelinde geliştiği örneklendirilmiştir. Bakıldığında yazarın, ortaya koyduğu argümanlarını mümkün olduğunca çeşitli örnekler üzerinden de aktarıyor oluşu, çalışmanın literatüre katkısını ve başarısını arttırmıştır.

Çalışmanın değindiği bir diğer husus, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerdir. Sanayi devrimi ile ilk adımları atılan teknolojik gelişmelerin, bahsi geçen dönemde özellikle dokuma, metalürji, enerji ve kimya alanlarında kayda geçtiği ifade edilmiştir.

Son olarak, sefirler hastane ziyaretleri münasebetiyle de sağlık alanında bilgi edinmişler ve sefaretnamelerinde daha çok kurumlarının ücretli olup olmadığına, çalışanların ücretlerinin nereden ve nasıl sağlandığına, herhangi bir vakıf kuruluşuna veya devlete ait olup olmadığına ağırlık vermiş oldukları da kaleme alınmıştır. Çalışmada bu alanlara da yer verilmesi, çalışmanın kapsam alanının oldukça geniş tutulduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü bölümde Osmanlı sefirlerinin Avrupa kültürünü tanıma ve kendi kültürlerini tanıtmaya konusu ele alınmıştır. Gittikleri yerlerin kültürel, davranış kalıpları, sosyal hayatta kadının yeri, eğlence ve yemek kültürlerindeki tarz farklılıklarını kendi sefaretnamelerinde anlatmışlardır. Bu anlatılar iki medeniyet arasındaki kültürün farklı olduğunu bize aktarmaktadır. Osmanlı sefirlerinin gittikleri yerde yaşadıkları tecrübelerine göre aktardıkları bilgiler farklılık göstermektedir. Bu sefirlerin gözlemlerinde ortak özellikleri de mevcuttur. Toplumların daha çok ahlaki değer açısından ele alınması, içinde buldukları toplumun dini hayatı ile ilgili yorumlarının az olması, gözlemlerini anlatırken toplumu sınıflandırmaları, sefirlerin gözlemlerindeki ortak özellikleridir.

Avrupa'da eğlence anlayışının gelişmesi ile halka açık parklar ve bahçeler oluşturulmuştur. Opera ve balo gibi kültürel eğlenceler Osmanlı kültüründe bulunmamakta olup; bu gelişmeler Osmanlı ve Avrupa arasındaki eğlence anlayışının farklılaşmasına neden olmuştur. Avrupa'ya nazaran o dönemlerde Osmanlı'da, eğlenceler için özel salonlar ve eğlencelerde kadınlarla erkeklerin birlikte eğleniyor olmaları görülmemiştir. Elçiler kendi sefaretnamelerinde Avrupalıların eğlenceye daha fazla zaman ayırdıklarını aktarmıştır. Yemek kültürünü ele aldığımızda ise bu kültüre kadınların katılımı ve müziğin yer alması, sosyal faaliyete dönüşmesi açısından Osmanlı elçilerin dikkatini çekmiştir. Bunun sebebi Osmanlı'da yemek kültürü daha çok hususi bir faaliyet olarak görülmesidir.

Yazara göre sefirlerin Avrupa sosyal kültürünü incelemelerinde karşılaştıkları en çarpıcı nokta, kuşkusuz kadınların gündelik hayatın her alanında var olmalarıdır. Bu anlamda Osmanlı sefirlerinin şehirlere giriş sırasında karşılaştıkları kalabalıklarda toplumun her kesiminden kadının var olması, onların sosyal hayattaki varlıklarını da göstermesi açısından ayrıca önem arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabın son bölümü okuyucuya Avrupa şehirlerine ilişkin sefaretnamelere kaydedilen bilgileri doğrudan aktarması bakımından önemlidir. Bakıldığında sefirler gözlemlerinde, Avrupa

başkentlerinin yolları, caddelerinin genişliği, temizliği ve düzenliliği ve kaldırımların özenle kesilmiş taşlarla döşenmiş olmaları üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda Osmanlı elçilerinin çok etkilendiği konuların, Avrupa'daki yeni şehircilik anlayışı olduğu da ayrıca vurgulanmıştır.

Sonuç olarak kitap, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde sefirlerin Avrupa'ya bakış açısını incelemekte olan bilimsel niteliği içerisinde kullandığı kaynakların da etkisi ile önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bakıldığında sefaretnameler aracılığıyla aktarılan bilgilerin, Osmanlı Devleti'nin reform teşebbüslerine katkı sağladığı da belirtilmiştir. Bununla birlikte kurumsal ve teknolojik gelişmeler, sefirlerin dikkatini çeken ana konular olarak öne çıkmaktadır. Çalışma; Avrupa ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin tarihi açısından önem taşıyıp; Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine ışık tutmayı amaçlamış ve bu amacına uygun bir şekilde de tamamlanmıştır. Aynı zamanda hedeflediği, sefaretnameler aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakışındaki süreklilik veya değişkenlikleri tespit etmeyi ve devletin Avrupa'ya yönelik algısını anlama konusunda da oldukça başarılıdır. Özetle çalışma, alandaki literatürü zenginleştirirken, ilgilenen okuyucular ve akademik araştırmacılar için faydalı bir eser olma özelliğine sahiptir.